

Butik Şehirler: Kütahya Örneği

Mithat DİREK

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Konya-Türkiye

Corresponding author: mdirek@selcuk.edu.tr
ORCHID: 0000-0002-7232-9089
Received:12.12.2023 Accepted:29.12.2023

Özet

Şehirlerin diğer yerleşim yerlerinden farkını insanlara sağladığı kolaylıklar oluşturmaktadır. Şehirlerde birçok iş uzmanlaşmış kişi ya da kurumlar tarafından yapılırken, gelişmişlik durumuna göre bazı işler giderek daha uzman olan kişiler tarafından yapılmaya başlanmaktadır. İşte şehirlerdeki bu farklılıklar yaşayan insanların oradaki yaşam düzeylerini belirlemektedir. Şehirlerde tıpkı insanlar gibi çeşit çeşit özellikler gösterdiği gibi bunların ruhları ve insanlara verdikleri hazlar bulunmaktadır. Bu çalışmada 30'dan fazla ülkede 100'ün üzerindeki şehirlerden bazı örneklerle butik şehir kavramı ve Kütahya şehrinin buna uygunluğu tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Butik şehirler, şehir kavramı, kır-kent farkı, Kütahya, Türkiye

Boutique Cities: Kütahya Case Study

Abstract

The difference between cities and other settlements is the convenience they provide to people. While many jobs in cities are done by specialized people or institutions, some jobs are increasingly being done by more specialized people, depending on the development level. These differences in cities determine the living standards of the people living there. Just like people, cities have various characteristics and also have souls and the pleasures they give to people. In this study, the concept of boutique city and the suitability of the city of Kütahya will be discussed with some examples from over 100 cities I have visited in more than 30 countries.

Keywords: Boutique cities, city concept, rural-urban difference, Kütahya, Türkiye

1. Giriş

Eski bir doğu İran dili (Soğdca) olan ve İpek Yolu güzergahında yaygın biçimde kullanılan kent ("kend") ve Farsça kökenli olan şehir sözcükleri Türkçede aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Orta Asya Türklerinde "Taşkend", "Semizkend" (Semerkant), "Yarkend" örneklerinde olduğu gibi birçok şehir bu adlarla anılmıştır [1] Eski Türkler bu sözcüğü Soğdlardan almadan önce şehir kelimesi karşılığı olarak "balık" kelimesi kullanmışlar. Bu kelimenin şehirleri korumak için yapılan surların yapıldığı "balık" ile yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Kent sözcüğünün birçok dilde uygarlık anlamına gelen sözcüklerle ifade edildiği; örneğin Yunanca'da "polis", Arapça'da "medine", Fransızca'da "cite", İtalyanca'da "citta", Almanya'da "stad" ve Saksonya'dan İskandinavya'ya kadar kale ya da oturma alanı anlamında "burgh", Latince'de ise yurttaşlık anlamındaki "urbs" ve "civitas" sözcükleriyle ifade edildiği bilinmektedir [2].

Kent tüzel ve yönetsel olarak da kullanılagelen bir terim olmakla birlikte yerleşim yerleri bakımından, kasaba, köy gibi birimlerden daha fazla nüfusu barındıran ve daha

karmaşık bir yapı özelliği taşımaktadır. Şehir ile kent aynı anlamda kullanılmakta, il ya da vilayet ise şehir veya kentin yanı sıra belirli bir alandaki orman, otlak, dağ, köy, bataklık, göl gibi bütün coğrafi unsurları içermektedir. Tarihi ve tarihçesi farklı olmakla birlikte birçok şehrin özellikleri de değişmektedir. Önceleri belirli kabileler tarafından oluşturulan şehirlerin günümüzde giderek farklı grupların ya da kabileler ile farklı insan topluluklarını içermesi, tarihsel süreç içinde değiştiğini göstermektedir.

2. Kent tanımlamaları

Şehir tarihin farklı dönemlerinde değişik anlamlar içeren dinamik bir kavramdır. Bu yüzden genel bir tanımını yapmak kolay değildir. Bununla birlikte sosyologlar, tarihçiler, şehir plancıları, hukukçular, iktisatçılar vb. kendi disiplinlerinin kavrayışı çerçevesinde de farklı tanımlar getirirler. Tanımlar nüfus büyüklüğü, idari statü, nüfusun yapısı, iş bölümü ve uzmanlaşma, örgütlenme biçimi, işlev alanındaki farklılaşma, iş gücünün sektörel dağılımı, fiziksel doku, üretimin yapısı gibi ölçütler kullanılarak yapılmaktadır. Tek başına bir tanım yeterli olmasa da şehir hukuki, ekonomik ve toplumsal bir birim olarak tanımlanır. Buna göre bir kent, aşağıdaki özelliklere sahiptir denilebilir:[1]

- Belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşmış olma
- Tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçmiş olması (günümüz için sanayi ve hizmet sektörleri)
- Fiziksel altyapısının belli bir düzeye ulaşmış olması
- Geleneksel aile yapısının çözülüp yerini çekirdek aile yapısına bırakması
- Nüfusun karmaşık bir iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşmaya ulaşması
- Yerel değerlerin yerini ulusal veya evrensel değerlerin alması
- Geleneksel ilişkilerin çözülüp bireysel ilişkilerin ön plana çıkması
- Eğitim düzeyinin kırsal yerleşime göre daha yüksek olması, eğitimde aile dışı kurumların gelişmesi
- Sosyal normların yerini resmi denetleme kurumlarının alması

Nüfus kriteri ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Örneğin Japonya'da 30.000, Kore'de 40.000, ABD'de 2.500 kişilik nüfus kriteri şehir olarak tanımlamak için yeterlidir. Türkiye'de farklı kurumların kent kriterleri dahi farklılık gösterir. Devlet İstatistik Enstitüsü 20.000 kişinin yaşadığı yerleri kent kabul ederken, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı 10.000 kişinin yaşadığı yeri kent kabul eder [1].

Durkheim, insan topluluklarını "basit cemiyetler" ve "karmaşık cemiyetler" olarak iki gruba ayırır. Basit cemiyetlerde "mekanik dayanışma", karmaşık cemiyetlerde "organik dayanışma" temel olur. Bu ayrımında basit cemiyetler "köyü", karmaşık cemiyetler ise "kent"i tanımlarlar. Basit cemiyetler kendine yeten, gelişmiş bir iş bölümüne ihtiyaç duymayan, uzmanlaşmanın az olduğu topluluklardır, buralarda bireylerin düşünce ve inanç sistemleri de homojenlik gösterir. Kentlerde ise nüfus yoğunluğu artmış ve daha karmaşık bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. İş bölümü ve uzmanlaşmanın arttığı bu yerlerde organik dayanışmaya ihtiyaç duyulur, yani toplumsal ilişkiler sözleşmeler yoluyla sağlanır. Bu yaklaşıma göre kent "birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunan ve birbirlerine sıkı işlevsel bağlarla bağlı uzmanlaşmış parçalardan meydana gelen yerleşme merkezi" olarak tanımlanabilir [3].

Yerleşim alanının fiziksel alt yapısındaki gelişmişlik de önemli bir kriterdir. Okulları, acenteleri, ticaret odalarını, siyasi partileri, sendikaları, kredi kurumlarını, fabrikaları, gazeteleri, bulvarları, hayvanat bahçeleri, parkları, oyun alanlarını, gecekonduları vb. kentlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Kentler bir insanlar topluluğunun, kamu hizmetleri, kurumlar ve idari yapılar toplamından daha fazla bir şeydir. Yani sadece yoğunlaşmış bir yapı ve insan topluluğunun ötesinde bir şeydir. Kentlerde oluşan bir kültür, değer yargıları vardır bunlar kentlerin görülmeyen ama hissedilen özelliğidir [1]. Bu bakımdan şehirli olmak bir kültürün izlerini taşımak anlamı da taşımaktadır. Şehirler buldukları coğrafyaya göre çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Buna göre müze kentler, nehir kentleri, ikiz şehirler (twin city), çarpık kentler gibi sınıflandırılabilir. Burada üzerinde en çok duracağımız eskiden beri var olan gelen ve kadim bir medeniyetin izlerini taşıyan butik kentlerden bahsedeceğiz. Butik kentler genelde nüfus bakımından nüfusunun artmasına çok elverişli olmayan, büyük şehirler ya da metropoller çevresinde kalmış şehirlerdir. İnsanlar bu tür yerleri işleri olduğunda ziyaret etmek isterler. Ancak buraları kadim bir kültürün derin izlerini taşır. Anadolu'da bu türden çok zengin bir şehir kültürünün varlığından söz etmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse şehzade şehirleri de diyebileceğimiz Kütahya, Manisa, Amasya gibi şehirlerin metropol şehirler yanında ya da arasında kalması ile belki içinden geçilip gidilen ancak içinde kalarak zamanın değerini hissetmeye fırsat bulamadığımız kadim yerleşim yerleridir. İşte bu bakımdan kentleşme ve şehir kültürünün birlikte yükselmesi fikrinin güçlenmesi, arada kalan butik şehirlerin sadece fiziksel yapısının değil, kültürel yapısının da korunmasını gerektirir.

3. Kentlerin tarihsel süreç içindeki gelişimi

Şehirlerin büyüme ve gelişmesi, buna göre yapılan çalışmalar detaylı biçimde Kentler isimli kitapta anlatılmış [4]. Burada şehirlerin ve bölgelerin geliştirilebilmesi amacıyla 4 konuya dikkat çekilmiş. Buna göre şehirler; yerelde kalanlar, yerele uyumlu gelişenler, dünyadaki gelişmelere ayak uyduranlar ve devletin teşvik sistemi ile birlikte devlete ciddi katkı sunanlar olmak üzere değerlendirilmiştir. Oysa daha basit olarak Müze kentler, Çarpık (kozmpolit yapısı itibarıyla) kentler, Nehir kentler, Butik kentler olarak da şehirlerimizi değerlendirmek mümkündür. Zaten bir şehrin içinde yaşamadıkdan sonra orası ile ilgili olarak bir değerlendirme yapmak da mümkün olmamaktadır. Tarihin içinden şehirleri gözden geçirecek olursak; Antik çağda kentlerdeki barınma koşulları sağlıklı değildi. Gideon Sjoberg'e göre bu şehirler kendi hinterlandında güç alanıydı, ticaret için değiş tokuş yeri, iş bölümünde karmaşıklaşmış ve işlevsel düzenlemeler oluşmuştu. Bu şehirlerin temsili bir işlevi olduğu için, ayırt edici birtakım semboller ve mekân modelleri kullanılırdı. Örneğin Antik Babil'deki Ur kentinde cennetler ve şehir arasındaki geometrik ilişkileri gösteren kozmolojik kodlar kullanılmış ve bu kodlar kutsal ve dünyevi mekanlar belirlenmiştir [5] Atina'da benzer şekilde kozmolojik kodlara göre inşa edilmiştir. Kent Tanrıça Athena'yı onurlandırmak için kurulmuştu. Bir daire şeklindeki ve merkezinde dünyanın ve yaşayan insan topluluğunun merkezi olan Agora vardı. Sokaklar bu merkezden yayılan ışınal bir ağ şeklinde düzenlenmişti. Bu düzenlemenin nedeni pazara erişim gibi ekonomik kaygılar değil, tüm evlerin ve yurttaşların merkeze eşit uzaklıkta olması gerektiği şeklinde politik bir ilke vardı nedeniyledir [5]. Zaten bu dönemlerde devletlerin de sınırları şehirlerin

sınırları ile ölçüldüğü için şehirlerin zenginliği o şehir devletinin gücünü ve zenginliğini gösteriyordu. Bu bakımdan kırsal yaşanacak yer olmaktan çıkmış, insanlar toplu yaşama ayak uydurmaya başlamışlardır. Ancak ilkçağlardan sonra şehir dışları ya da kırsalda hayat devam edegelmiştir. İlkçağ dışında şehirlerin giderek öneminin ve etkisinin arttığı görülür. Medeniyetlerin beşiği sayılan ve ilk defa kanunlarla yönetilmeye başlayan Roma İmparatorluğu zamanında şehir ve kır kavramları ortaya çıkmıştır. Şehirli ilk kez bu kadar net bir şekilde ayrılmış, şehir kültürü kavramı ortaya çıkmıştır.

4. Butik Şehir Kavramı

Butik şehir kavramının anlamı, küçük ve kendine özgü olan şehirler anlamına gelmektedir. Bu durum genellikle ülkenin değişik bölgelerinde olan tarihi, kültürel ve konum itibarıyla küçük, sık, içinde bulunduğu huzur bulunan şehirler için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu şehirler tarımsal faaliyetlerden kopmamış, bir ucunun tarımla, doğayla ilgili olan büyükşehirlerden uzak, huzurlu ve tarihle iç içe ortamlarda bulunmaktadır. Bunun için kesin bir tanım yoktur ancak ortak özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri sıralamak gerekirse;

- Şehirlerin küçük olması, büyüme potansiyelinin olmaması
- Geçmişten gelen kadim bir kültürü barındırıyor olması
- Göç almamış olması, şehir halkının en az 3 kuşaktır orada ikamet ediyor olması
- Geleneksel metotlarla üretim yapılıyor olması
- Şehir yaşamının kırsal bütünlük bir durumda bulunması

gibi özellikler bulunmaktadır. Anadolu'da buna benzer şehirlerde şehzadelerin yetişmesi için ortamların oluşturulması tarihi süreç içinde gerçekleşmiştir. Dünyada da benzer özellikte bulunan şehirlerde soylular ve asilzadeler için ortamlar oluşturulmuş, ülkenin kadim kültürünün devamı sağlanmıştır. Dikkat edilirse Avrupa'da da butik şehirler bulunmakta, endüstriyel ve modern kültürün kadim kültürü bozması bu şekilde önlenmiştir. Zaten kadim kentler, modernizmin tehdidi altında geçmişten gelen kadim özelliklerini yitirmektedir. Modernizm, büyük ölçüde kentsel bir olgudur; kentlerin sanatıdır ve doğal meskenini kentlerde bulmaktadır. Kent uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünü olarak kabul edilmektedir. Kent, aydınlanma felsefesinin bir uzantısı olarak insanın doğa üzerindeki zaferinin simgesidir. Toplumsal standardizasyon olarak kent olgusu ise, kırdan kente göç edenlerin kırsal geleneklerini arkalarında bırakarak kente özgü değerlere göre yaşamlarını sürdürecekleri kısıtlı kentlileşecekleri mekanlar olarak görülmektedir. Kent, modernizm kültürünün oluştuğu ve bunun kente yeni gelen insanlara aktarıldığı yerlerdir. "Kültür, kentlerde öğrenilecek ve yeni kuşaklara iletilecektir. Kente her gelen bireyin bu heterojen ve yoğun ortamda kentli olacağı düşüncesi vardır" [6]. Ancak gerçekte bu olmamaktadır. Kentli kültürü ancak butik kentlerde yaşanabilmekte ve sürdürülmektedir. Diğer kentler ise modernizmin getirdiği özellikler nedeniyle giderek karmaşıklaşan ve kimsenin kimseyi tanımadığı kalabalıklar şeklinde dönmektedir. Dolayısıyla metropol şehirler ortaya çıkmakta ve burada insanların birbirini tanımadan, kültürel etkileşimden çok burada reklam edilen ışıltılı yaşamın cazibesine göre yaşamaktadır. Zaten metropol şehirlerdeki cazibe buradaki ışıltılı şekilde reklam edilen yaşamdır. Oysa buradaki yaşam hiç de

basit ve kolay değildir. Ancak yine de birçokları için buranın cazibesi, çeşitli fırsatların bulunmasıdır.

5. Kütahya Örneği

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle şehrin tarihinin MÖ 3000 yıllarına kadar gittiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kütahya'nın antik çağlardaki adı Kotiaeon, Cotiaem ve Koti şeklinde geçmektedir. İl topraklarına yerleşen en eski halk Friglerdir. MÖ 1200'lerde Anadolu'ya gelen Frigler, Hitit İmparatorluğunun topraklarına girdiler ve bu bölgeye yerleştiler [7]. Ünlü kralları Midas'ta burada yaşamıştır. Bölgenin verimli ve geçit bölgesinde yer alması, yüksek bir tarım potansiyelinin olduğunun bir göstergesidir. Bu nedenden dolayı hemen her uygarlığın gözü bu topraklarda olmuş, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Kütahya, Türkler tarafından MS 1078'de ele geçirildikten sonra da zaman zaman el değiştirmiş olmakla birlikte 30 Ağustos 1922 tarihinde büyük taarruzla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olarak hayatini devam ettirmektedir. İlin tarihi sürekli el değiştirmeler ile değişiklik göstermektedir. Bu, ilin stratejik coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Zira il iç bölgeler ile Ege bölgesi arasında geçit bölgesinde bulunmakta, adeta bir doğal sınır meydana getirmektedir. Bu nedenle ilin metropol şehirler gibi büyüme şansı bulunmamaktadır. İlin kalkınması için öncelikli olarak medeniyetler kuşağını iyi kavramalı, şehrin kadim yapısı ile kültürel geçiş özelliklerini iyi değerlendirmek gerekir. Şehirde bulunduğu süreç içinde gerek gözlemlerim gerekse şehirde yaşayan kimselerle yaptığım görüşmelerde, şehirde çok büyük bir potansiyelin olduğunu ancak bu potansiyelin 3 büyük metropol şehir arasında paylaşıldığını gördüm. Şehir bir üçgenin arasında kalmış, 3 büyük metropol şehir tarafından kuşatılmıştır. Bu durumda şehrin büyümesi değil, kalkınması ve zenginleşmesi, köşelerinde bulunan metropol şehirlerden zenginlik alması gerekir. Dolayısıyla şehrin öncelikleri kadim kültürünü korumaya odaklanan bir yapıya bürünmesi, bunu ticari mal olarak sunması gerekir. Böylece şehir büyümeye değil zenginleşmeye dayalı bir kalkınma izleyecektir. Bu amaçla şehrin ana merkezini oluşturan eski yerleşim yerlerinin korunması, kültürel miras olarak kabul edilerek bu amaçla değerlendirilmesinin sağlanması gerekir. Örneğin; bu şehrin merkezinde bulunan Meydan Caminin yüksek binalar ve araçlar arasına sıkışmış yapısının giderilmesi, buna karşılık adının anlamına uygun bir şekilde konumlandırılması ile cazibe merkezi yapılması ile olur. Aksi durumda hedefi metropol şehirler olan gezginlerin bir uğrak noktası olmasından öte geçemeyen bir yapı ile gelişmeye çalışmasından ibaret bir çaba sağlar. Oysa kadim medeniyetin izlerinin ortaya çıkarılması bunun sunulması zenginliği getirir. Elbette şehri yönetenlerin stratejik planlarında önceliği büyümeye vermeleri doğaldır. Çünkü zenginleşmeyi büyüme olarak algılamak doğal bir algıdır. Ancak zenginleşmek sadece büyümek değildir. Bu bakımdan nasıl ki Avrupa'nın ortasında bir Lüksemburg gibi bir şehir devlet var ve en yüksek kişi başına gelire sahipse, Kütahya'da buna uygun stratejiler izleyerek büyümeyi değil, zenginleşmeyi seçen bir yapıya ulaşabilir. Şehrin kadim medeniyeti butik şehir kavramına ve tipine son derece uygun bir yapıdadır. Bu yapının zenginliğe dönüşmesi kalkınma stratejilerinin de buna uygun yapılmasını gerektirir.

6. Sonuç

Şehirler içinde yaşayanlara sundukları fayda oranında vardılar. Şehirli olma kavramının sınırları iyi ve doğru çizildiğinde anlamlı sonuçlar ortaya çıkar. Aksi durumlar şehirlerin bir kaos ortamına, karmaşa ve sıkışıklığa ulaşmasına neden olur ki bu bugünün metropol şehirlerinde görülen yapının benzeridir. Sıklıkla duyulan Hindistan’da Yeni Delhi ya da Cakarta’da, New York’ta bulunan kaostan birtakım kişileri cezbeden tarafı olabilir. Ancak buraları daha çok bir macera alanı olmanın ötesinde değerlendirilmemelidir. Bu nedenle şehirlerin kaosa yönelik popülerliğini kullanmak değil, sükûnetini koruyan zenginliğe ihtiyacı vardır. Her ikisi de tercih olmak birlikte Kütahya şehrinin bu tür bir büyük metropol olma şansı yoktur. Bu durumda şehrin zenginleşmesinin çıkış yolu butik şehir kavram ve özelliğini ortaya çıkarmaktan geçmektedir. Kütahya ili 3 büyük metropol şehir arasında kalmış, butik bir şehirdir. Ancak buna uygun bir gelişme planı hazırlanmamış, klasik türden kalkınma planları yapılmıştır. Bu durum şehrin gelişmesine hız kazandırmamış, aksine ne şehirli ne de köylü olabilmiştir. Örneğin, şehrin ortasında bulunan Meydan Cami, klasik türden apartmanlar arasında sıkışıp kalmış, gerçek özelliğini kaybetmiştir. Oysa adı meydan olan caminin etrafı şehrin cazibe merkezi olması gerekir. Bu durum Avrupa’da birçok şehirde görülmektedir. Şehirlerin metropol şehir yerine, eskinin cazibeleri ile modern kalkınma biçimlerini harmanlayan süreç içinde gelişmektedir. Bunun tipik örnekleri Brugge, Prag, Berlin ya da diğer şehirlerde vardır. Kütahya şehri buna uygun özellikler içermektedir. Şehir, türküleri, gelenekleri, yaşam biçimleri ile görülmeye değerdir. Bu durum üzerine gidildiği takdirde şehrin kalkınması farklı bir kulvarda çok daha iyi bir şekilde gerçekleşecektir.

Kaynaklar

- [1] Kaya, E., 2017. Kentleşme ve Kentleşme, İşaret Yayınları, ISBN:9789753503372
<http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentliesme.pdf>
- [2] Örselli, E., Akbay, C., 2019. Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.228-241
<https://doi.org/10.33712/mana.544549>
- [3] Topal, A.K., 2004. Kavramsal Olarak Kent Nedir Türkiye’de Kent Neresidir? Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 6 Sayı 1. İzmir.
- [4] Keyman, E.F., Lorasdağı, B.K., 2010. Kentler Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği. Doğan Kitap ISBN 978-605-111-498-9, İstanbul.
- [5] Güneş, F., 2013. Kent Sosyolojisi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2978, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1932
- [6] Karakurt, E., 2006. Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 26, Ocak – Haziran 2006.
- [7] Britannica, 2023. Geography & Travel Kütahya <https://www.britannica.com/place/Kutahya>